

ču svog “nedostojnog oca”. Gordana Mihailović je, između ostalog, izjavila: [...]“ (484). Ostatak priče kako je kod suvremenika takav čin izazivao zgražanje i osudu kao jednog od najteže učinjenih kompromisa “novoj vlasti” pročitajte u knjizi Nataše Milićević.

Nekoliko izabranih odlomaka iz knjige *Jugoslovenska vlast i srpsko građanstvo 1944-1950*. navedeni su kao najava čitateljstvu da se detaljnije upozna sa komplikiranim društvenim odnosima i žestokim političkim obračunima komunističke vlasti sa srpskim građanstvom poslije Drugog svjetskog rata. Od mnogih kvaliteta koji knjigu odlikuju potrebno je istaći umijeće autorice u korištenju, tumačenju i prezentiranju različitih vrsta izvora, od arhivskih, preko novinskih, do intervjua i svjedočenja suvremenika u kombinaciji sa literaturom historiografske, sociološke i književne provenijencije. Osim toga, ova knjiga može biti instruktivna i za historičare u Bosni i Hercegovini u istraživanjima sudbine njene građanske klase, koja je do 1945. godine bila višenacionalna, malobrojna, sa skromnim industrijskim iskustvom i kapitalom, politički razjedinjena u međunacionalnom i unutarnacionalnom pogledu, a prema nekim paušalnim ocjenama nije ni postojala. Prema tome, knjiga Nataše Milićević bit će korisna historičarima u Bosni i Hercegovini koji budu ozbiljnije istraživali prošlost građanstva i njihove različite načine integracije u “novi poredak” u egzistencijalnom, političkom i društvenom smislu ■

Vera Katz

Мирослав Перишић, *Од Стаљина ка Сартру. Формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима 1945 – 1958*. Београд: Институт за новију историју Србије, 2008, 555 стр.

Kraj Drugog svjetskog rata i izgradnja socijalističke Jugoslavije predstavlja neiscrpno vrelo za historijska istraživanja. U posljednje vrijeme čitalačkoj javnosti predstavljeno je niz radova koji su plod istraživanja poslijeratnog perioda u Jugoslaviji, a u svome fokusu imaju politička, ekonomska, kulturna, privredna i društvena kretanja. Jedna od tema o kojoj se slabo pisalo, ili skoro nikako, jeste formiranje jugoslavenske elite u početnim godinama komunističke vladavine. Na pitanje kakva je uloga Komunističke partije Jugoslavije u tom procesu, kako je ona djelovala na

---

formiranje jugoslavenske inteligencije, gdje se ta inteligencija formirala i pod kojim uvjetima - najbolji odgovor nudi knjiga koju ovdje predstavljamo.

Knjiga Miroslava Perišića predstavlja prerađenu doktorsku disertaciju koju je autor uspješno odbranio 2006. godine na Filozofskom fakultetu u Beogradu, na Katedri za istoriju Jugoslavije. Djelo je nastalo na osnovu bogate izvorne građe, domaće i strane literature i svakako će upotpuniti veliku prazninu u historiografiji koja se bavila ovom problematikom.

Knjiga započinje *Predgovorom* (9-24), u kojem autor iznosi motive i ciljeve svoga pisanja koji su usmjereni ka traženju odgovora zbog čega se jugoslavenski studenti upućuju na strane univerzitete, način upućivanja, broj studenata, njihova nacionalna, republička, starosna i stručna struktura, te koji je ukupni društveni efekt i stručni učinak boravka na studijama i usavršavanjima izvan Jugoslavije. Kada su prvi studenti sa Balkana kročili na evropske "centre znanja", šta su studirali i kakvu su reputaciju i društveni status stekli pri povratku u matične zemlje, možemo pročitati u *Uvodnom* dijelu (25-47). U njemu Perišić u najkraćim crtama prikazuje razvoj srbijanskog u užem, i balkanskog visokog obrazovanja u širem smislu, od 1839. godine pa sve do početka Drugog svjetskog rata.

Pogledom na sadržaj knjige uočavamo da je njen glavni dio podijeljen na pet odvojenih, ali usko povezanih cjelina. Prva glava knjige *Ideologija i znanje* (51-119) ima nekoliko podnaslova, koji nam otkrivaju stanje osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja u poslijeratnoj Jugoslaviji, te strategiju i planove KPJ u profiliranju sebi odanih kadrova. Nova elita i inteligencija bila je prijeko potrebna vladajućem državnom sistemu, prije svega, zbog općeg društvenog napretka u zemlji, ali još više za čvršću garanciju očuvanja tekovina narodnooslobodilačke borbe i revolucije. Preobrazbu društva i njegovu diferencijaciju trebala je izvršiti prosvjeta, koja je pored obrazovnog u "novim društvenim okvirima imala i političko-psihološki momenat – da pokaže kako je socijalizam pravedniji i bolji put za sve". Obnovi školskih objekata i univerzitetskog rada pristupilo se odmah po okončanju rata. U periodu od 1945. do 1958. školstvo i obrazovanje u Jugoslaviji doživjelo je veliku ekspanziju. Nastavni planovi obogaćeni su novim predmetima, a na fakultetima su izučavane prirodne, društvene i tehničke nauke. Obnovom univerzitetskog rada pojavili su se i prvi problemi. Oni su se očitovali u nedostatku nastavnog kadra i upravo je ta činjenica direktno uvjetovala slanje studenata u inostranstvo na studije i stručno usavršavanje. Prve grupe studenata upućene su na Zapad još krajem 1945. godine, dok su studenti svjetla Sovjetskog saveza ugledali godinu dana kasnije. Jedan od razloga zašto studenti prvo odlaze na Zapad, pa tek onda na Istok autor vidi u otvorenosti zapadnog društva, koje je omogućavalo stvaranje "planirane elite", što nije bio slučaj u zemljama "narodne demokratije".

Središte formiranja jugoslavenske inteligencije na Zapadu bila je Francuska i njen glavni grad Pariz. O školovanju jugoslavenskih studenata u gradu kulture i

umjetnosti autor piše u drugom poglavlju, koje nosi naziv *Iskustvo sa Zapada* (117-174). Već na samom početku ovog dijela Perišić nas upoznaje sa teškoćama sa kojima su se suočile prve generacije koje su kročile na francusko tlo. Visok standard i nedovoljne stipendije, koje su davale Francuska, a kasnije i Jugoslavenska vlada, brzo su raspršili studentske percepcije o Parizu kao savršenom gradu. Posebnu pažnju u ovome poglavlju autor posvećuje ideološkoj kontroli koju je provodila Jugoslavenska vlada selektivnim odabirom stipendista, kao i formiranjem studentskih udruženja u samom Parizu. Ne dopuštajući da razne ideje i slobodne misli prodru među intelektualne krugove mladih ljudi, Partija se nerijetko odlučivala oduzeti stipendije i *sumnjive* studente vratiti kući.

Studije na Istoku (175-254) naziv je trećeg poglavlja, u kojem autor prati boravak jugoslavenskih studenata, ali i vojničkog kadra na studijama i stručnom usavršavanju u SSSR-u do Rezolucije Informbiroa 1948. godine. Iako je Staljinova država u osjećajima Jugoslavena slovila kao bratska, Perišić daje sasvim nove poglede na odnose ove dvije komunističke zemlje. Studenti koji su krenuli na školovanje u Moskvu, Lenjingrad, Krasnodar, Kijev i druge gradove nisu bili ni svjesni s kakvom će se surovom stvarnošću suočiti. Vojnički kadar razmješten po vojnim školama i centrima za obuku imao je dobre uvjete života, ali u ideološkom pogledu svedeni su na minimum svoga djelovanja. Osim prvih mjeseci, kada su imali priliku obići najznačajnija mjesta krvavih borbi u Drugom svjetskom ratu i upoznati generale Crvene armije, vrlo brzo su postali osoblje za čišćenje i sluge ruskim oficirima. Vojna dokumentacija, literatura i moderno naoružanje bilo je van dohvata jugoslavenskih pitomaca. Politika Sovjetske vlade da Jugoslavensku armiju prilagodi sebi i onemogućujući njen razvoj jedan je od uzroka konačnog raskola ove dvije zemlje. Rezolucijom Informbiroa ni jedan građanin Jugoslavije nije bio poželjan u SSSR-u, osim ukoliko nije podržavao njene odredbe. Kako su studenti i vojna lica dočekali Rezoluciju i kakva je njihova daljnja sudbina bila, autor pobliže govori u drugom dijelu ovog poglavlja. Najveći broj se vratio u Jugoslaviju i nastavio školovanje, ali bilo je i onih koji su zbog labavih političkih uvjerenja postali taoci vlastite države i završili na "golim otocima".

Sljedeće poglavlje knjige koje je autor naslovio "*U zemlji srednjoevropske tradicije*" (255-329) donosi bogate podatke o školovanju jugoslavenskih studenata na univerzitetima Čehoslovačke republike. Za razliku od drugih zemalja, uvjeti studiranja u ovoj zemlji bili su znatno povoljniji. Dobri međudržavni odnosi rezultirali su potpisivanjem niza prijateljskih ugovora o studentskoj i kulturnoj saradnji. Slobodno političko djelovanje i udruživanje stvaralo je utisak među studentima da je Čehoslovačka njihova druga zemlja. Do zahlađenja tih odnosa i prekida svake kulturne saradnje došlo je 1948. godine. Kao i u drugim komunističkim zemljama, Jugoslaveni su smatrani ideološkim protivnicima i bili su primorani da se vrate u Jugoslaviju.

Na V kongresu, održanom u ljeto 1948. godine, KPJ donijela je odluku o prestanku stipendiranja i slanja studenata na inostrane fakultete. Bila je to jedna u nizu odluka koje su vodile ka izgradnji vlastitog puta, kako u politici i ideološkim shvatanjima tako i u obrazovanju. “*Jugoslavija je tražila put koji bi, uz neograničenu kulturnu i naučnu saradnju sa Zapadom, unaprijedio kulturni i naučni život u zemlji i preko njega izmijenio i lik socijalizma u Jugoslaviji*”. Kako je taj put tekao i šta se pod njim podrazumijevalo, središnja je tematika posljednjeg poglavlja ove knjige (*Nova politika: traganje za vlastitim putem*, 331-436). Pristupanjem Organizaciji ujedinjenih naroda za prosvjetu, nauku i kulturu, Jugoslavija je označila temelje svoga budućeg usmjerenja. Simpatije koje je pobrala 1948. godine omogućile su joj ulazak u šire tokove međunarodnih odnosa. Zvanični stav KPJ o stvaralačkoj slobodi u kulturi i životu omogućio je ponovnu uspostavu dobrih odnosa sa kulturno razvijenijim Zapadom. U periodu od 1950. do 1958. Jugoslavija je izgradila svoj imidž u Evropi. Jugoslavenski umjetnici, slikari, muzičari, filmski radnici, univerzitetski profesori svojim su nastupima i radom u inostranstvu predstavljali najbolju promociju svoje zemlje. Ostvarivanjem dobrih rezultata na međunarodnim takmičenjima u Engleskoj, Belgiji, Holandiji, Francuskoj, Austriji, Švicarskoj, Njemačkoj i dr. jugoslavenski umjetnici razbijali su stereotipe o zatvorenosti jugoslavenskog društva. Od 1950. godine Jugoslavenska vlada ponovo je počela dodjeljivati stipendije za školovanje i stručno usavršavanje, ali ovog puta po znatno drugačijim kriterijima. Uvjeti koji su omogućavali pojedincu da ode na stručno usavršavanje izvan Jugoslavije bili su fakultetska naobrazba, jezik zemlje u koju se odlazi te starosna dob. Bili su ovo jasni pokazatelji da Jugoslavija napušta splav ideologije i svoj dalji put nastavlja na brodu znanja. Kako bismo sagledali kompletnu sliku međunarodnog položaja Jugoslavije od 1950. do 1958. godine, autor se potrudio da na nekoliko stranica prikaže odnose sa zemljama Trećeg svijeta.

Gledano u cjelini, knjiga Miroslava Perišića predstavlja pravo osvježanje u izučavanju prijelomnih godina socijalističke Jugoslavije. Koristeći obimnu arhivsku građu (Arhiv Srbije i Crne Gore, Arhiv CKSKJ, Arhiv Saveznog ministarstva inostranih poslova, Arhiv Srbije, Istorijski arhiv Beograda, Centralni državni arhiv – Prag, Arhiv Ministarstva međunarodnih odnosa Češke republike – Prag, Arhiv Karlovog univerziteta Prag, Arhiv visokih tehničkih škola – Prag), autor je ponudio odgovore na niz pitanja, ali i dao jasne smjernice budućim istraživačima koji se upuste u istraživanje ove teme.

Ovu knjigu tvrdog uveza, jednostavnog i čitljivog stila pisanja, popraćenog jasnim tabelarnim prikazima, zaokruženu nizom fotografija i drugim priložima, sa zadovoljstvom preporučujemo čitalačkoj publici ■

Idriz Duranović